

el-Luġatu ve'l-Mecâz Beyne't-Tevhîd ve Vahdeti'l-Vücûd

Abdülvehhab el-Mesîrî
Dârü'ş-Şurûk, Kâhire 2016, 239 s.



Arap dili ve edebiyatı içinde çoğunlukla teknik boyutları göz önüne alınarak değer kazan mecaz olgusu dil unsuru kadar -muhtemelen daha fazla- düşünce unsuruna aittir. Diğer bir ifadeyle dil-düşünce diyalektiği mecazın ifşasında kaçınılmaz bir unsurdur.

Bu anlamda Abdülvehhab el-Mesîrî'nin tanıtma ve değerlendirme konusu yaptığımız eserinde mecaz olgusu dil-düşünce bağlamında modern felsefi nazariyelerden yararlanılarak sorgulanmakta ayrıca ilah-

insan-tabiat-dil-mecaz ilişkisi tümel bakış açısından hareketle özgün bir tarzda izah edilmeye çalışılmaktadır.

Kitabın konusu ve muhtevası hakkında değerlendirmelere geçmeden önce zemin teşkil etmesi açısından eserin içeriğine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Eser iki bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde “Bilişsel Mecazi Suretler” başlığı altında mecazi suretlerin tasavvur yoluyla beliren tabirler olması itibarıyla insanın kâinata bakışı ele alınır. el-Mesîrî bu durumu bilişsel mecazi suretler olarak adlandırır ve kitapta mecazi suretler; Batı medeniyetinin iki temel mecazi sureti olan mekanik ve doğal mecazi suretler, Batı medeniyetinde önemli bir mecazi suret olarak beden, mecazi bir suret olarak cinsiyet, Siyonizm’in benliğe bakışı, mecazi suretler ve Siyonist aklın parçalanması gibi muhtelif alt başlıklarla tahlil edilir. İkinci bölümde ise “Gösterge (dâll) ve Gösterilen (medlul) ilişkisi” başlığı altında; gösterge-gösterilen ilişkisi, dilsel mecaz ve lafzi dil, köktencilik ve lafızcılık gibi çeşitli alt başlıklar eşliğinde dil ve mecaz konusunu tartışılır. Eser, içinde çokça zikredilen “model, kognitif, doğal insan, insan olarak insan, rabbani insan, tevhit, hulûl, monizm, düalizm, kısmi laiklik, kapsamlı laiklik, modernite, post-modernite” gibi kavramlara yönelik verilen tanımlarla sonlandırılır.

Dil ve mecaz ilişkisi eserde insanın varlık anlayışı ve insanın hâlik-mahluk tasavvuru bağlamında ontolojik bir çaba içerisinde ele alınmaya çalışılmış görünmektedir. Buna göre çeşitli insani aktiviteler (dilsel, dini ve bilişsel araştırmalar gibi) birbiriyle ilişkilendirilerek anlamlı hale gelmektedir. Bu itibarla yazar çeşitlenmenin arka planında- her sözün ya da insani olguların arkasında- gördüğü birliğin kaynağını bilişsel modülü takip ederek izah etmeyi benimser. Zira bütün-parça ilişkisi ancak bilişsel metot ile irtibat halinde mana ve delalet kazanır ve bu mana, yeni salt bilgi ya da tek bir taraf değildir aksine bütünün bir parçasıdır. el-Mesîrî’ye göre bilişsel metotla insanın kainatı fark edebilmesi, üç eksen (ilah, insan ve tabiat, bu eksenler birbiriyle tam bir şekilde irtibatlıdır ve olgunun sadece üç yönünü temsil eder) etrafında taayyün eden tecellidir. Bu ilişkileri idrak etmek insanın dille ilgili olandan (mecazi suretler ve gösterge-gösterilen alakası) dini olana ve idraki olana geçişin insicamlı bir vechesinin olduğunu görmeye imkan sağlar.

el-Mesîrî, mecaz tanımında geleneksel anlayışın dışına çıkmaz, klasik kaynaklarda “câze eş-şey’e” örneğinden hareketle yapılan “bir kelimenin hakiki manasını aşarak yeni bir anlam kazanması” şeklindeki tanımı aynen benimser. O, belagat kitaplarında anlatılan istiare, mecazi mürsel, kinaye ve çeşitlerini klasik belagat ulehasının tasvirinde olduğu gibi icaz

ve mübalağa vasıtasıyla ifadeye güzellik katan dilsel mecazlar olarak görülür. Dolayısıyla onlar, edebi eklemeler statüsündedir ve mecazi anlamın asli bir cüzü değildir. Her ne kadar mecaz bazı durumlarda sırf süsleme için olsa da çoğunlukla insan düşünme biçiminin asli bir cüzüdür ve dil ağının bir parçasıdır; bu da idrak ameliyesinin bölünemez parçasıdır. Dolayısıyla düşünme ve düşünülene açıklamada mecaz zorunlu bir çabadır.

Zira el-Mesîrî, dilsel dâl/gösterge ile medlul/gösterilen arasını ayıran, bazen genişleyen bazen daralan ve aşılması mümkün olmayan bir mesafenin olduğunu ve bu mesafenin ancak mecaz –burada mecaz dilin ufkunu genişleten sınırsız ifade gücünü haizdir- yoluyla etkileşim alanına yaklaştırılabileceğini düşünür. Bu da meçhulü maluma, insani olanı maddi olana, maneviyi maddi olana ve sınırsız sınırlı olana bağlamakla gerçekleşir.

İnsanın varlığı çeşitli kognitif mecazi formlar ile idrak ettiğini düşünen yazar kitabında Batı felsefesinin temel ayrımlarından olan organik ve mekanik mecaz formunu Arap dili ve düşüncesi içinde tartışmaya açar. Her ne kadar bu yaklaşım Batı dünyasında Batı gelişim evresinin tabii dinamiklerinden biri sayıldığı için ön planda olmasa da Arap dili mecaz oluşumu için modern bir perspektiftir. Buna göre tabii form alemi, canlı ve hareketi, tabii şekilde tasvir eder, mekanik form ise insanı ve doğayı Descartes'çı anlayışla bir makine gibi tasvir eder. Doğal model ile tasarlanan mecazlarda kainat, başlangıç noktası kendi içinde gizli olduğu varsayılan bütünüyle birbiriyle irtibatlı canlı bir varlık gibidir. Dolayısıyla tüm parçalar birbirinden ayrılmayacak derece bütünleşiktir. el-Mesîrî'ye göre ilah bu modelde kainatın gizli hareket ettirici kuvvesidir. Mecazların makina esası üzerine yoğunlaştığı mekanik modelde kainat daimi hareket halindedir fakat başlangıç noktası kendi içinde gizli olmayan harici bir unsurdur. Böylelikle alem Newton'un durumunda olduğu gibi bir saate benzer, saatin yapıcısının veya hareketi sağlayanın gücü dayatılır. Bu modelde alem parça ve zerrelere oluşmuştur, her birinin müstakil varlık terkibi sabit ve basittir, parçalar bütünle mekanik şekilde irtibatlıdır. Parçaların bağı harici olduğu için birbirinden ayrılabilir niteliktedir. Bu modelde ilah ilk muharriktir ve saatin ustasına benzer. Görebildiğimiz kadarıyla el-Mesîrî'nin mecazlarda doğal-mekanik ayrımındaki temel saik, doğal modelin kainatı bütünüyle idrak etmek ve salt maddeye indirgenemeyen insanın terkiğini idrak etmek noktasında mekanik modele göre daha açıklayıcı olmasıdır. Bununla birlikte yazar çağımızda her iki modelin birbirine girmiş

olduğunun farkındadır, mecazın zemini her iki model arasında gidip gelmektedir. Bu duruma örnek olarak yazar Prometheus efsanesini örnek gösterir. Aydınlanma ile birlikte Prometheus efsanesi mekanik şekilde hareket eden ve yaratıcısından bağımsız şekilde doğal varlığa dönüşmek isteyen Frankenstein olarak kurgulanmıştır. Dr. Jekyll ve Bay Hyde, Süperman, Sisifos gibi seküler efsanelerde toplumsal insan formu, doğal ve mekanik mecazi model bileşiminden hareketle insanı yeniden kurgulamaya çalışmıştır.

Bu anlamda el-Mesîrî'nin kurgusunda açıkça gözlemlendiği üzere yazar temelde dil içerisindeki mecaz formunu –özellikle doğal ve mekanik ayrımıyla birlikte- özelde Siyonizm'in genelde bütün Batı düşüncesinin kritiğini yapmak için araçsallaştırmıştır. Zira onun mecaz teorisinde vurgulandığı üzere insanın mevcudu muhtelif mecazi bilişsel modüller ile idrak etmesi sebebiyle Batı dünyasının işgalci sömürge anlayışı onların teolojik ve seküler mecazi modüllerinin arkasında gizlidir. Bu anlamda Batı medeniyetinin beden, cinsiyet, birey mecazı ya da Siyonizm'in kapitalizm mecazı küresel sorunların özünü oluşturmaktadır. Sonuç olarak yazar okuru Müslüman dünyası ile Batı dünyası arasında ortaya çıkan siyasi, dini, ekonomik, askeri ve sosyolojik sorunların tahlilinde arka planda kalan mecazların önemine dikkat çeken sorular sormaya ve bu soruların birbirleriyle irtibatını araştırmaya sevk etmektedir.

Mehmet KÖKLÜDAĞ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
mkokludag@hotmail.com